

Nasr Hamed Aboe Zaid: "Vernieuwing in het islamitisch denken"

vertaling Fred Leemhuis, Rob Leemhuis en uitgeverij Bulaaq, inleiding door Fred Leemhuis Uitgeverij Bulaaq. 175 p.

EEN LUTHER VOOR DE ISLAM?

Nasr Hamed Aboe Zaid, docent Arabische literatuur aan Cairo University, kwam voor het eerst in het wereldnieuws toen hij in juni 1995 op grond van zijn geschriften door de rechtbank tot afvallige van de islam verklaard werd, zodat hij meteen *de jure* gescheiden was van zijn vrouw, gezien een moslimse enkel met een geloofsgenoot getrouwd mag zijn. Vermits de sharie'a de doodstraf eist voor afvalligen, kwam dit vonnis in de praktijk neer op een vogelvrijverklaring, zodat Aboe Zaid meteen de modernistische oud-rechter Sa'ied al-Ashmawi verdrong van diens weinig benijdenswaardige plaats aan de top van de hitlijst van de gewapende islamistische groeperingen. Het echtpaar nam dan ook de wijk naar Nederland, waar de Leidense universiteit hem een gastdocentschap verleende. Begin augustus 1996 werd dan zijn beroep afgewezen, en vergelijkingen met het geval Rushdie drongen zich op. Maar waar Rushdie de islam een slag onder de gordel toediende door in zijn "Duivelsverzen" onder meer de profeet Mohammed belachelijk te maken, heeft Aboe Zaid het goed voor met de islam, en wil hij, naast het slopen van de nodige heilige huisjes, ook opbouwende kritiek leveren en het islamitisch bewustzijn zuiveren van anachronismen, om de essenties ervan te herwaarderen. Voor het eerst is nu een bloemlezing uit zijn geschriften in Nederlandse vertaling verkrijgbaar, van een inleiding voorzien door de Nederlandse arabist Fred Leemhuis.

Het fundamentele geschilpunt tussen Aboe Zaid en het religieuze establishment van de *oelammaa* (de traditioneel geschoolde islamitische wets- en godgeleerden), is hun benadering van de basisteksten: de Koran en de soenna (de profetische overleveringen). Voor de *oelammaa* geldt het orthodox islamitische dogma van de Koran als het Eeuwig en Ongeschapen Woord Gods, een goddelijk attribuut.

Aboe Zaid daarentegen ziet de Koran radicaal als cultuurproduct, getekend door de historische en socio-culturele context van het Mekka en Medina van de zevende eeuw, en dus ook vanuit die context te duiden. Voor hem is de tekst van de Koranische Boodschap evenzogoed als elke boodschap de uitdrukking van de verhouding tussen de zender en de ontvanger ervan. Over de zender is de wetenschap in dit geval niet gemachtigd iets te zeggen, maar de Tekst als dusdanig ligt open voor contextuele analyse met behulp van de moderne verworvenheden van de semiotiek. Dit maakt het mogelijk uit de letter van de Koran de geest te distilleren, en van daaruit het islamitisch recht en de geloofsleer te herinterpreteren en te actualiseren. Zo geeft Aboe Zaid het voorbeeld van het statuut van de vrouw: wanneer de Koran stelt dat een vrouw half zoveel erft als een man, en dat een man vier vrouwen mag huwen, is dat een hele vooruitgang tegenover de toestand in pre-islamitisch Arabië, waar de vrouw helemaal niets erfde, en de polygamie onbeperkt was. Welnu, als we als hedendaags moslim consequent willen zijn met de geest van de Koran, moeten we de vrouw dezelfde rechten geven als de man. Wanneer we de Tekst op deze verantwoorde wijze analyseren, zien we dat het huidige islami(s)tische religieuze discours, dat de koranische verordeningen in letterlijke zin als eeuwig geldend ziet, eigenlijk in tegenspraak is met zichzelf en met dezelfde Tekst als die waarvan het beweert uit te gaan.

Aldus pleit Aboe Zaid voor een hedendaagse, geactualiseerde islam, hetgeen natuurlijk radicaal indruist tegen heersende tendens het heden te willen islamiseren naar middeleeuws model, vanuit een verstarde visie op de islam als een afgerond en onveranderlijk geheel, gevormd door de rechtsgeleerden en theologen van voor de tiende eeuw. "*[Want door deze verstarring] dekt in de islamitische wereld de vorm vaak de inhoud niet meer. De vorm, het materiële leven, is modern en vooruitstrevend; de inhoud, het intellectuele en geestelijk leven, is traditioneel en archaisch. Deze tegenstelling vormt een directe bedreiging voor allerlei moderne levensuitingen en zij bedreigt het islamitisch bewustzijn met langzame zelfmoord.*" (p. 44)

Het analyseren van de Koran vanuit zijn historische context is precies wat de westerse oriëntalistiek reeds meer dan honderd jaar doet (hetgeen haar het verwijt opleverde "slippendrager van het westerse imperialisme" te zijn), maar ook in een islamitisch milieu is het op zich niet nieuw. Wat Aboe Zaid echter onderscheidt van zijn voorgangers, is dat hij het debat niet beperkt tot het academische kringetje, maar de polemiek resoluut opentrekt naar de brede maatschappij, zonder daarbij een blad voor de mond te nemen, want "*het kan gemakkelijk gebeuren dat de religieuze leiding overgenomen wordt door een minderheid van jongeren met weinig kennis en verstand en tegelijkertijd een grote bereidheid tot politiek activisme,*

omdat hun devies niet meer het begrip van de religie is, maar het gebruik ervan [als politiek wapen]" (p. 142).

Het probleem van Aboe Zaid is echter dat van elke modernistische moslim: zijn denken blijft een intellectualistische aangelegenheid, en kan niet anders dan misbegrepen worden in een traditionele maatschappij waar het onderwijs niet gericht is op het aanbrengen van enige kritische zin. Het herzien van veertien eeuwen islamitische geschiedenis vergt een intellectuele inspanning die niet van elke moslim verwacht kan worden, vooral niet in een tijd waar de grote massa teruggrijpt naar de goeie ouwe vertrouwde islam als een houvast, als het enige dat nog zekerheid kan bieden in dit bestaan. Anderzijds *"geeft de affaire-Aboe Zaid ook hoop. Een maatschappij die in staat is zulke boeken voort te brengen, kan toch niet zo failliet zijn. (...) Talrijke mensen hebben dankzij Aboe Zaid de moed gekregen zaken in twijfel te trekken die hen tot dan toe apodictisch verkondigd werden. (...) Misschien is de zo vaak beschreven opmars van het fundamentalisme in waarheid een verbitterd gevoerde verdedigingsslag tegen het doordringen van de realiteit in het bewustzijn van de mensen"* (inl. p. 32).

Prof. Leemhuis bezorgt met zijn vertaling het Nederlandstalig publiek een aangename kennismaking met deze controversiële figuur. Wel is niet elk hoofdstuk even toegankelijk, ondanks de appendix met uitleg over begrippen, personen en stromingen, maar de islamologische leek kan volstaan met de uitstekende inleiding en enkele minder theoretische uittreksels. "De islam heeft een Luther nodig" is een oud cliché, maar het is niet overdreven te stellen dat Aboe Zaid *mutatis mutandis* een soort Luther is, waar hij pleit voor een nieuwe lezing van de Koran, voor een vernieuwing in het islamitisch denken. Dit belooft een werk van lange adem te worden, dus hopen we maar dat de nodige mensen van Aboe Zaid's kaliber zullen volgen.

Bespreking door:

Joris VAN WINCKEL

c/o N.I.A.A.S.C.
P.O.Box 50
11211 ZAMALEK
CAIRO, EGYPT